

1951 – גיוס נשים לצה"ל בראי הסטטוס-קוו

מאת: סגן אירנה בוצ'צקי, סנגורית צבאית בסנגוריה המחוזית ביפו, הסנגוריה הצבאית

בשנת 1951, על רקע הדיון הציבורי ביחסי הדת והמדינה בכלל ובקשר לחובת שירותן הצבאי של נשים דתיות בפרט, קודם הסדר תחיקתי בקשר לשירות נשים דתיות בצה"ל. אמנם, חברי הכנסת ומוסדות הממשלה והביטחון בחנו את צרכי הצבא ויצרו הסדרים משפטיים למתן פטור לנשים דתיות כבר משנת 1949, אך תוך שנתיים בלבד התעורר צורך בגישור נוסף בין הצרכים הצבאיים ובין האינטרסים החברתיים - ובקשתן של נשים לפטור משירות נוכח הצהרתן על אורח חיים דתי פסקה לשמש עילת פטור אוטומטית מהשירות הצבאי.

רקע עובדתי

המסגרת המשפטית הכללית להליכי הגיוס לשירות הביטחוני בצה"ל הוסדרה עם קום המדינה, כאשר מיד עם תום מלחמת העצמאות, בשנת 1949, פורסם חוק שירות הביטחון, התש"ט-1949.

הצבא נבנה כמסגרת שוויונית שנועדה להתעלם במידת האפשר מהבדלים בין קבוצות אוכלוסייה, כך שהשירות הצבאי יהיה בגדר חובה כללית החלה על כלל אזרחי מדינת ישראל. לפיכך, מלכתחילה קריטריונים מפלים כגון לאום, דת, מין וגזע נועדו להשפיע על סדרי הגיוס באופן מצומצם.

עם זאת - נקבעו יוצאים מן הכלל, ובהם גם - נשים דתיות. חיובן של נשים דתיות בגיוס לצה"ל היה נתון במחלוקת עצומה כבר בשנות הארבעים והחמישים. אמנם, ההחלטה לאפשר פטור מסוים משירות צבאי למי שמקיימת אורח חיים דתי התקבלה, ודומה שלא היה ניתן להפכה, אך המחוקקים נדרשו לשאלה נוספת - מה תהיה הפרוצדורה החוקית למתן הפטור בפועל?

מלכתחילה נקבע תהליך פשוט: בחוק שירות הביטחון משנת 1949 עוגן כלל משפטי שהסדיר את תהליך הפטור לנשים מטעמים שבהכרה דתית או במצפון. על פי נוסחו של החוק, נקבע כי "...אשה, שהצהירה כי טעמים שבמצפון או טעמים שבהכרה דתית מונעים אותה מלשרת בשירות בטחון, תהיה פטורה מחובת שירות בטחון, באופן שייקבע בתקנות". כך, די היה בהצהרה של חייבת הגיוס כדי להעניק לה פטור. ואולם, בציבור ובצבא נשמעו טרוניות, נוכח טענה שפשטה, לפיה נשים רבות השתמטו מהשירות הצבאי, תוך מתן הצהרות כוזבות.

ההליך המשפטי-תחיקתי

ביום 5 במארכ 1951 מסר דוד בן-גוריון, בכובעו כשר הביטחון, כי בביצועו של החוק התגלו תקלות חמורות: "מעשי תרמית של בחורות משתמטות מחובתן הלאומית, באמתלה דתית כוזבת". הוא הסביר כי "כל בחורה, שרוצה להתחמק מהשירות, טוענת שהיא דתית ומקבלת בנקל תעודה על כך, אם כי היו מקרים לא בודדים שבחורות שנפטרו משירות באמתלה זו נמצאו מעשנות בשבת".

לדבריו, הדבר הוביל למצב של "הפליה לא צודקת בין בחורה דתית ובין בחורה לא-דתית". בעצה אחת עם המטה הכללי, הוצעה הצעת תיקון לחוק, לפיו הצהרה שהוגשה בבקשה לפטור מטעמים דתיים תהיה חייבת הוכחה.

הדיון בהצעת החוק, שהצטרף גם לדעות בקשר ליוזמה נוספת שנדונה באותם ימים, לחייב נשים דתיות בהכשרה חקלאית ובשירות לאומי, בתנאים ובמשכורת של חיילי חובה, נמשך ברצף כיומיים, והוא נמשך במלוא העוז בכלי התקשורת אף לאחר מכן, תוך עריכתו של שיח ערכי מעמיק.

ואני רוצה לשאול את כבוד הרב לויין וכל רב אחר: האם יעיזו להטיל שמץ של ספק בצניעותו, במוסריותו, בנאמנותו וטהרו של הראשונות בתנועת ה"הגנה" ו"השומר" בארץ הזאת? האם יכול משהו לקום ולזכר, שמאניה שוחט ואסתר בקר, שהיו יוצאות יחד עם החברים בלילות אפלים לשמירה עלייד החומות בסג'רה, איבדו מן הטוהר והיופי ומן הנעלה שבאשה? ואם מישהו ינסה לתת דופי בברכה פולד שמטרה את חייה בעד זכותם של יהודים לבוא לארץ-ישראל, כנגד כוחות רבים וגדולים שעמדו ממולה, הינסה מישהו להטיל דופי בנערה הזאת? והיכול מישהו לומר לאמה של ברכה, שבתה טובה פחות מכל בתיגילה שאיננה מסכימה, או שהוריה אינם מסכימים לתת לה, לשאת בחלק מן האחריות בהגנת המולדת? ואני מעיזה להגיד כאן, שאילו היינו דנים בימים כתיקונם בחוק זה, לא היו מעיזים להתנגד לו.

מדברי גולדה מאיר, לימים ראשת הממשלה, בישיבת הכנסת בקשר להצעת החוק מיום כ"ח באדר א' התשי"א (6 במארס 1951)

כשנה אחת בדיוק לאחר הפתיחה בדיונים, לאחר דיון ציבורי נרחב ונוכח התנגדויות והסתייגויות רבות מתוך הממשלה ומחוצה לה, תוקן החוק, בנוסח הבא:

חוק שירות בטחון (תיקון), תשי"ב—1952 ••

<p>1. חוק שירות בטחון, תש"ט—1949, יתוקן כך:
בסעיף 11, במקום סעיף קטן (ד) יבוא סעיף קטן זה:
"ד) יוצא צבא, אשה, שהוכיחה באופן שייקבע בתקנות ולרשות שתיקבע על פיהן, כי טעמים שבמצפון, או טעמים שבהכרה דתית מונעים אותה מלשרת בשירות בטחון, תהיה פטורה מחובת אותו שירות."</p>	תיקון החוק
<p>2. (א) אשה שהיתה ערב תחילת תקפו של חוק זה פטורה מחובת שירות בטחון לפי סעיף 11 (ד) לחוק שירות בטחון, תש"ט—1949, הפטור שלה — בטל; ומותר יהיה לקראה להתייצב לשירות סדיר בתקופות המנויות בסעיף 6 (ד) לאותו חוק או תוך שנים עשר חודש מיום תחילת תקפו של חוק זה, הכל לפי המועד המאוחר יותר.
(ב) אין האמור בסעיף קטן (א) בא לגרוע מהוראות סעיף 11 (ד) לחוק שירות בטחון, תש"ט—1949, כפי שתוקן בחוק זה.</p>	הוראת פעור

דוד בן-גוריון
שר הבטחון

דוד בן-גוריון
ראש הממשלה

יוסף פרנצק
יושב ראש הכנסת
ממלא מקום נשיא המדינה

המחוקק קבע - וזאת אף רטרואקטיבית - כי נשים יצטרכו להוכיח את טעמיהן הדתיים לפטור, באופן שייקבע בתקנות בפני רשות מנהלית. קביעה זו הייתה זהה גם לגבי מי שביקשה לקבל פטור מטעמים שבמצפון (דוגמת טענות לפציפיזם), וגם לגבי מי שכבר קיבלה פטור בעבר, על רקע הצהרתה.

חשיבות הסוגיה התחקיתית ושינויים שחלו בה

נשים מהוות כיום חלק משמעותי מכוח-האדם של צה"ל. כאשר ישראל נמנית על קבוצה קטנה ביותר של מדינות, בהן מונהג גיוס חובה או שירות ביטחוני משמעותי אחר לנשים.

לפני תיקון החוק, התעוררו בצה"ל קשיים בתכנון מחזורי הגיוס, שכן הצהרתן של מבקשות הפטור הוגשה לעיתים זמן קצר לפני הגיוס, ואף אם היה ספק בדבר כנות אמונתן ופולחן - לא הייתה דרך לעמוד על טיבן, או לפעול על רקע גילויים וראיות שסתרו את ההצהרה.

נשים בקורס מ"כיות; צילום: יוסף קוטין, "במחנה" (ארכיון צה"ל)

במהרה, הוקמו ועדות פטור בהן נדרשו מצהירות הדת להוכיח את טענתן. כמו-כן אפשר התיקון לפוקדים, המזמנים את הנשים לשירות ביטחון, לערוך בדיקה חוזרת אם התעורר חשד של מרמה והעניק סמכות לוועדות הפטור לבטל את החלטתן הקודמת.

הפטור היה לנושא של תיקוני חקיקה וצעדי מדיניות מנהליים מרובים, ובהם גם תקנות משנת 1978 בהן נקבע כי אישה שהגישה תצהיר מאושר על ידי בית דין, בית משפט או נוטריון, לפיו טעמים שבדת מונעים אותה מלשרת שירות בטחון וכי היא שומרת כשרות ושבת, הפטור שלה לא יתבטל אלא בעקבות הרשעתה בגין מעשה מרמה בפסק דין סופי של בית דין.

במארס 2012 אושר תיקון לחוק שירות הבטחון, כדי לאפשר לצה"ל לפעול נגד נשים שהגישו תצהירים כוזבים, וזאת על ידי הקמת ועדה שתוכל לשלול את הפטור כאשר הוכח שהמועמדת לשירות בטחון לא עומדת בקריטריונים שנקבעו לצורך בחינת אורחות חייה הדתיים והכרתה הדתית. בכך הוחזר על כנו הליך מנהלי שאפשר ביטול פטור שניתן על סמך הצהרה כוזבת, ללא צורך הכרחי בהרשעה בהליך פלילי בקשר למעשי מרמה.

מדוע בחרתי בנושא?

הפטור לנשים מטעמי הכרה דתית היא אחת הסוגיות החשובות ביותר הקשורות לשוויון בנטל השירות הצבאי, ודומה שהמילה האחרונה לגביו עוד לא נאמרה.

כחלק מתפקידי כסגורית צבאית, אני נדרשת לטפל גם בהליכים בקשר לחוקיות גיוסן של נשים דתיות לצה"ל. נושא זה מתברר לעיתים כמורכב ומאתגר, בפרט כאשר נדרשת הכרעה מידית בסוגיות מהותיות ורגישות, שיש בהן אף להשפיע על זכויותיהן של נשים העומדות לדין, הטוענות לטעמים דתיים שמצדיקים את פיטוריהן משירות צבאי. מדובר בסוגיה המהווה סלע מחלוקת, ומצאתי עצמי מתלבטת בקשר לאופיים וטיבם של ההסדרים החוקיים לפטור זה.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- [חוק שירות ביטחון, התש"ט-1949 \(אתר הכנסת\)](#) ;
- [חוק שירות ביטחון \(תיקון\), התשי"ב-1952 \(אתר הכנסת\)](#) ;
- תיעוד – סערת גיוס הנשים בימינו אנו – סרטון מאתר "מאקו": https://www.mako.co.il/news-channel2/Channel-2-News-cast-q1_2018/Article-dac7b2cbc334161004.htm
- מנחם הופנונג, "ישראל – בטחון המדינה מול שלטון החוק", שער שלישי: אומה במדים, פרק ראשון: שירות בטחון – החוק ויישומו ביחס לקבוצות ולפרטים, 225 (תשס"א).